

*О.Ф.Овсієнко,
О.П.Сарнацький
(м. Київ)*

МИКОЛА МІХНОВСЬКИЙ: ДЕЯКІ ШТРИХИ ПРАВНИЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У РОКИ СТОЛИПІНСЬКОЇ РЕАКЦІЇ

Серед плеяди діячів національного руху в Наддніпрянській Україні кінця ХІХ – початку ХХ ст. необхідно відзначити постать Миколи Івановича Міхновського, якого по праву можна вважати першим ідеологом української державності. У той же час можна говорити про нього не тільки як про видатного політичного діяча свого часу, а й як правника.

Закінчивши в кінці 90-х рр. ХІХ ст. юридичний факультет Київського університету, він розпочав свою правничу діяльність у Києві, а трохи згодом з особистих причин переїхав до Харкова, де і продовжував адвокатську практику більшу частину свого життя. Про нього, хоча й молодду ще за віком людину, але вже як про досвідченого на той час юриста, писали та пишуть як ті, хто знав його ще тоді¹, так і сучасні дослідники його життя та діяльності². Ось як згадував у своїх спогадах саме про той період у житті Миколи Івановича О. Коваленко – один з активних членів української студентської громади у Харкові наприкінці ХІХ ст.: "Микола Міхновський, син сільського священика, хоч тоді ще й молодий, мав уже у Харкові репутацію видатного адвоката. Гарячий патріот, блискучий промовець і взагалі людина талановита, він не міг не imponувати нам, молодим студентам³."

В часи першої російської революції М. Міхновський не припиняв своєї правничої діяльності. Після царського маніфесту 17 жовтня про "дарування" волі народу по всій країні хвилею прокотилася низка революційних подій, у тому числі селянські заворушення, а також сталися єврейські погроми. З початком спаду революції царат, переходячи в наступ, розпочав серію політичних судових процесів з метою покарання учасників антиурядових виступів. Саме у цих останніх Микола Іванович брав активну участь, захищаючи селян та звинувачуючи правлячі кола в проведенні ними такої політики, що призводила до соціального й національного гноблення українського народу. Цим він справедливо заслуговував пошану з боку знедоленого люду. Разом з тим своєю участю у цих далеко не простих та заплутаних судових процесах М. Міхновський нажив собі ворогів як з боку місцевої влади, так і з боку панівних верств суспільства, в тому числі серед своїх колег-адвокатів. Про активну громадянську позицію Миколи Івановича як правника, писали і пишуть як його сучасники⁴, так і ті, хто й нині досліджує його життя та діяльність⁵.

Але ні у спогадах, ні в сучасних дослідженнях не згадується про нього як захисника членів українських політичних партій, яких судив царський суд за їх діяльність у період першої російської революції. В той же час архівні джерела дають можливість висвітлити ці факти і ще раз переконатися в правдивості спогадів сучасників М. Міхновського щодо

його високої професійної майстерності як юриста.

18 серпня 1906 р. жандарми разом з поліцією провели повальні труси у тих осіб, яких вони вважали членами Української соціал-демократичної робітничої партії "Спілка"⁶. В секретному доповненні до рапорту київського поліцмейстера генерал-губернатору вказувалося, що обшук проведено також у редакції газети "Громадська думка"⁷. Під час трусу останню було опечатано⁸. Обшук та арешти тривали й надалі. Всього жандарми та поліція заарештували по цій справі 23 особи⁹.

Що ж стосувалося розслідування дій заарештованих, то так зване "листування" жандармів щодо них тривало майже цілий рік. Улітку 1907 р. їх "дослідження" з цієї справи у п'яти томах було завершено, і каральні органи передали ці матеріали на остаточний розгляд у Київську судову палату¹⁰. Серед тих, хто проходив по справі неіснуючої Української соціал-демократичної робітничої партії "Спілка" як підсудні, притягалися В. Винниченко, А. Жук, Ю. Квасницький, С. Завадський, В. Степанківський та ін. – усього 12 осіб¹¹. При цьому, на думку прокурора Київської судової палати, яку він висловив у своєму поданні до суду, на підставі певної статті кримінального кодексу справу належало слухати при зачинених дверях на весь час засідання – від зачитання звинувачення й до оголошення вироку суду¹². Крім того, до зали суду, за визначенням судової палати, мали право допускатися лише посадові особи, службові обов'язки яких мали безпосереднє відношення до даної справи, а також не більше однієї людини з боку кожного з підсудних¹³.

4 серпня 1907 р. Київська судова палата на своєму засіданні вирішила надати справі подальшого ходу, заслухавши при цьому звинувачувальний акт прокуратури, а також підтримала її побажання проводити судові слухання при зачинених дверях, додавши до цього – "за участю станових представників". Представники від станів, які за законом від 7 липня 1889 р., приєднувалися до складу судової палати для засудження тяжких державних злочинів, якщо останні тягли за собою позбавлення підсудного всіх станових і майнових прав або всіх особових прав та привілеїв¹⁴.

Саме звинувачення, яке було підготовлене товаришем прокурора Київської судової палати С.І. Новиковим 21 липня 1907 р. на підставі жандармського розслідування, було досить розлогим¹⁵. Усі особи, які проходили по цій справі, звинувачувалися у тому, "що, вступивши в злочинне товариство, яке утворилося в 1906 р. в м. Києві, що іменує себе Київською організацією українського союзу (Спілки) РСДРП і яке поставило собі за мету своєї діяльності повалення існуючого в державі суспільного ладу шляхом заміни самодержавного образу правління демократичною республікою на основі федерального устрою з автономією України та інших національностей, що входили до складу імперії, із скликанням установчих зборів, із знищенням постійної армії та заміною її народним ополченням, з вимогами соціалізації землі, фабрик та заводів, засобів виробництва, вони для найбільш успішного досягнення згадуваної мети... скликали засідання, на яких обговорювали це питання, і відбулося об'єднання української демократичної та української радикальної партії в одну партію для більш успішної революційної боротьби за основи права

і права українського народу та про вступ цієї об'єднаної партії в РСДРП, брали участь у зборах членів товариства, на яких було ухвалено постанови вести агітацію серед робітників і селян з метою підготувати збройне повстання, мали таємну друкарню, в якій друкувалися відозви товариства та грошову касу..."¹⁶.

Кожний підсудний мав право обрати собі адвоката за своїм бажанням. Якщо в нього не було коштів найняти собі захисника, то суд призначав останнього. Ю. Квасницький, мабуть, не випадково обрав собі адвокатом саме М. Міхновського з Харкова, якого знав як захисника "українських позицій"¹⁷. Крім того, суд повинен був надіслати як підсудному, так і його адвокату копію звинувачення, списки осіб, які підлягали виклику на судове слідство, суддів, осіб прокурорського нагляду й станових представників¹⁸. Суд також мав сповістити адвоката про день його явки на процес для захисту підсудного¹⁹. 13 вересня 1907 р. Ю. Квасницький отримав особисто копію звинувачення та списки осіб, які будуть брати участь у судовому процесі²⁰.

Такі ж самі документи із суду отримав у вересні й М. Міхновський. Як у людини, добре ознайомленою з нелегальною діяльністю українських політичних партій на той час і суперечками, які існували між ними, подібне змішування позицій, напрямків та завдань діяльності останніх в одне ціле, що знайшло місце у звинувачувальному акті, підготовленому прокурорським наглядом київської судової палати, викликало в нього, як у досвідченого правника, необхідність вказати суду на необізнаність автора в цьому питанні. Адже від цього звинувачення, що мало бути проголошене на судовому процесі, залежала як майбутня доля його підзахисного, так і ще 11 членів українських партій. 27 вересня 1907 р. Микола Іванович, склавши відповідне клопотання²¹, відіслав його у Київську судову палату по кримінальному департаменту, яке було нею отримане 29 вересня 1907 р.²²

На нашу думку, необхідно навести це клопотання М. Міхновського як правника повністю. Воно свідчить про його громадянську позицію й бажання добитися вирішення справи на користь його підзахисного та ще 11 підсудних, яких судив царський суд. Документ подається мовою оригіналу, підкреслене в цьому є підкресленим у джерелі.

Защитника Ефима Александровича Квасницкого
присяжного поверенного
Николая Ивановича Михновского,
жив. в Харькове по Скоблевской площади №9

Прошение

Имею честь заявить судебной палате, что я принял на себя защиту подсудимого Квасницкого и в качестве его защитника заявляю следующее ходатайство:

Обозревая обвинительный акт, я убедился, что составителю его неизвестны программы украинских партий, т. е. ни цели и стремления их, ни тактики и средства деятельности. Составителю обвинительного акта

неизвестны также взаимоотношения украинских партий между собою. Составитель, разумеется, вполне добросовестно, но совершенно ошибочно соединил в одну радикально-демократическую партию со "Спилкою" социал-демократов и приписал этой последней стремление к "автономии Украины". Составитель акта, очевидно, не подозревает, что на Украине есть две враждующие между собою социалистические партии с весьма различными программами: "Спилка" и Украинская социал-демократическая партия.

Естественным результатом этого является чрезвычайно серьёзные ошибки как в формулировке обвинения, так и в оценке доказательств. Для сведущего лица очевидно, что в действительной, реальной жизни не существует вовсе того "преступного сообщества, именующего себя К.О. украинского союза ("Спилка") рос. соц. дем. раб. парт., которое поставило целью своей деятельности заменить самодержавие демократической республикой на началах федеративного устройства с автономией Украины", как говорит обвинительный акт, ибо хотя "Спилка" и существует, но враждебно относится и к федерации России, и к автономии Украины.

Отсюда явствует, что формулировка обвинения не соответствует обвинительному материалу, который не был критически исследован лицом, знакомым с группировкой партий на Украине. Из обозрения материала (вещественных доказательств) видно, что воедино соединена агитационная литература трёх враждующих партий и что обвинителем создана общая для всех трёх партий программа и притом такая, что ни одна партия не может признать её за свою. Выводы понятны. Обвинение, располагая огромным материалом и желая его обобщить, впало в ошибки и соединило несоединимое, связать смертельных врагов солидарной ответственностью за взаимные чуждые идеи и деятельность.

Опасаясь, что члены особого присутствия, по крайней мере сословные представители, не имея понятия об украинских партиях и их программах могут впасть в те же ошибки и признают кого либо из обвиняемых виновными в участии в несуществующем сообществе.

По долгу знания и присяги спешу указать на опасность для правосудия.

Посему прошу на основании 557 ст. уст. уг. суд. вызвать в заседание палаты экспертов по вопросу: о программах, целях, тактике и взаимоотношениях двух украинских партий: "радикально-демократической и украинской социально-демократической партии и третьей, именующей себя "Спилкою" российской соц.-дем. раб. партии.

Если бы палата за пропуском подсудимым трёхдневного срока согласно закону 18 марта 1906 г. не нашла возможным по формальным причинам уважить моё ходатайство, то прошу на основании того же закона продлить подсудимому срок до семи дней.

Если это ходатайство уважено не будет, то ввиду краткости срока, оставшегося до дня слушания дела 12/X 1907 г., я ходатайствую ныне же применительно к 576 ст. уст. уг. суд. о вызове экспертов на счёт обвиняемого Квасницкого. Экспертами прошу назначить лиц по усмотрению судебной палаты, со своей стороны прошу вызвать в качестве экспертов:

1) Евгения Харлампиевича Чикаленко, издателя "Рады", живущего Мариинско-Благовещенская улица с. д. №98; 2) Помощника прис. пов. Фёдора Павловича Матушевского, жив. Б. Подвальная №6 и Сергея Михайловича Шемета, жив. по Тарасовской улице №6.

Наконец, приняв во внимание, что факт существования трёх украинских партий для прокурорского надзора, может быть, является вновь открывшимся обстоятельством, я от имени подзащитного наперёд изъявляю согласие, требуемое 577 ст. уст. уг. суд., если прокурорский надзор пожелает вызвать экспертов с своей стороны на основании этого закона.

Сентября 27 дня 1907

Присяжный поверенный Н. Михновский

9 жовтня 1907 р. Київська судова палата на своєму засіданні розглянула клопотання Миколи Івановича. Але представники суду, виконуючи політичне замовлення влади, свідомо відхилили його. Судова палата вирішила клопотання захисника Ю. Квасницького залишити без задоволення, про що й оголосити. Свою відмову вона мотивувала, по-перше, простроченням встановленого терміну його подачі, по-друге, відсутністю законних підстав для продовження цього останнього, по-третє, простроченням законом встановленого терміну виклику експертів та, по-четверте, що було головним, на нашу думку, рішенням членів палати про те, що "експертиза у даному випадку по суті звинувачення не може мати ніякого для справи значення, оскільки вказані в клопотанні питання щодо програм, цілей, тактики й взаємних відносин українських партій можуть бути вирішені лише на підставі письмових доказів, а запрошення з цього приводу знайомих осіб не може мати значення для з'ясування справи, згідно з висновками товариша прокурора."²³ Вони добре розуміли, що партії, які існували нелегально, за членами яких ганялися каральні органи влади, не підуть на своє самогубство власними ж руками й не зможуть представити суду всі необхідні письмові докази.

В той же день судова палата оголосила Ю. Квасницькому, що клопотання його захисника, присяжного повіреного М. Михновського про виклик експертів на день слухання справи залишено без задоволення²⁴. Повідомлення Київської судової палати Миколі Івановичу, в якому він запрошувався прибути на суд у визначеній праві як адвокат, йому вручили лише 5 жовтня 1907 р., хоча останнє було виписане 25 вересня того ж року²⁵. Як бачимо, й тут влада всіляко затягувала час, щоб не дати діяти захиснику. Повідомлення про відмову в клопотанні було надіслано у Харків 9 жовтня, як і Квасницькому, а от чи отримав його М. Михновський та як швидко – невідомо²⁶.

Однак засідання судової палати 12 жовтня 1907 р., незважаючи на явку більшості підсудних та їх адвокатів, було дуже коротким. На нього не з'явилися В. Винниченко, А. Жук, В. Степанківський і Г. Кірнес²⁷. Тому на цьому засіданні суд прийняв рішення відкласти слухання справи на пізніший строк. Про таке ж рішення просили судову палату захисники підсудних, оскільки, на їхню думку, існував тісний зв'язок між зви-

нуваченнями та тими з підсудних, що не з'явилися. Крім того, суд виніс рішення взяти під варту тих, хто не з'явився²⁸.

Більше в архівних джерелах по цій справі, на жаль, нема свідчень про подальшу діяльність Миколи Івановича як захисника Ю. Квасницького. За вироком суду, що відбувся над останнім майже через рік, 3 жовтня 1908 р., він був визнаний винним у зберіганні нелегальних відозв й літератури (2412 екз.) з метою їх поширення та засуджений до утримання протягом двох років у в'язниці³⁰, яке й було ним відбуте, починаючи з 8 лютого 1909 р.³¹

Таким чином, підсумовуючи все вищенаведене, можна зробити певний висновок. Хоча справу, в якій брав участь М. Міхновський як захисник, на той час практично не було завершено, але всі спроби його довести суду невинність підзахисного свідчать про багатогранність знань та обізнаність Миколи Івановича не тільки як правника, а й як людину, що добре розумілася і в питаннях політичного життя в Україні на той час. Він виступав за об'єктивний і чесний суд, який повинен був повністю розібратися у справі й винести справедливі вироки щодо підсудних. М. Міхновський продемонстрував повагу і тактовність щодо суду, прокурорського нагляду та бажання допомогти прийняти їм правильне рішення. Він своїми діями добивався визнання невинними підсудних, пропонуючи суду викликати експертів. З його клопотання можна бачити поважливе й толерантне ставлення, з одного боку, до власних соратників у боротьбі з царизмом, як спільним ворогом на той час, а з іншого – до своїх політичних опонентів – членів інших українських партій, яких він хотів захистити і виправдати. Микола Іванович постав перед нами й як історик свого часу, що добре розумівся в цілях, тактиці, програмних положеннях та практичній діяльності партій, які тоді існували на українських землях Російської імперії.

¹ *Шемет С.* Микола Міхновський (Посмертна згадка) // Хліборобська Україна.– Кн.5.– Відень, 1924-25.– С.6; *Микола Міхновський.* Самостійна Україна / З передмовою Ю. Колларда. - Б.м., 1948.– С.8; *Дорошенко Д.* Мої спомини про давнє минуле (1901-1914 роки).– Вини-пег, 1949.– С.41; *Хоткевич Г.* Спогади. Статті. Світлини.– К., 1994.– С.26.

² *Бондар І.* З когорти лицарів абсурду / До історії утворення РУП (УНП) // Березіль.– 1991.– №11.– С.146; *Курас І.Ф., Турченко Ф.Г., Геращенко Т.С.* М.І. Міхновський: постать на тлі епохи // Укр. іст. журн.– 1992.– №9.– С.79; *Волковинський В.* Микола Міхновський. // : Історія України в особах ХІХ-ХХ ст.– К., 1995.– С.262; *Юридична енциклопедія.*– Т.3.– К., 2001.– С.738.

³ *Коваленко О.* На межі двох віків // Визвольний шлях.– 1993.– №1.– С.88.

⁴ *Андрієвський В.* З минулого.– Том II. Від Гетьмана до Директорії.– Ч.2.– Берлін, 1923.– С.59; *Шемет С.* Микола Міхновський.– С.13-14.

⁵ *Мірчук П.* Микола Міхновський: Апостол української державності.– Філадельфія, 1960.– С.53-54; *Курас І.Ф., Турченко Ф.Г., Геращенко Т.С.* // Укр. іст. журн.– С.1992.– №2.– С.88.

⁶ Центральний державний історичний архів України у м. Києві.– Ф.442.– Оп.856.– Спр.480.– Арк.1.

⁷ Там само.

⁸ Там само.

- 9 Там само. – Ф.274.– Оп.1.– Спр.2057.– Арк.8.
- 10 Там само. – Ф.318.– Оп.1.– Спр.1717.– Арк.1.
- 11 Там само. – Арк.1, 13.
- 12 Там само. – Арк.1 зв.
- 13 Там само. – Арк.15.
- 14 Там само.
- 15 Там само. – Арк.2-12.
- 16 Там само. – Арк.10-10 зв.
- 17 Там само. – Арк.49.
- 18 Там само. – Арк.48.
- 19 Там само. – Арк.49.
- 20 Там само. – Арк.75.
- 21 Там само. – Арк.79 зв.
- 22 Там само. – Арк.79.
- 23 Там само. – Арк.80-81.
- 24 Там само. – Арк.154.
- 25 Там само. – Спр.1718.– Арк.192.
- 26 Там само. – Спр.1717.– Арк.156.
- 27 Там само. – Арк.130.
- 28 Там само. – Арк.130 зв.
- 29 Там само. – Арк.339.
- 30 Там само. – Арк.346-347.
- 31 Там само. – Арк.379.

